

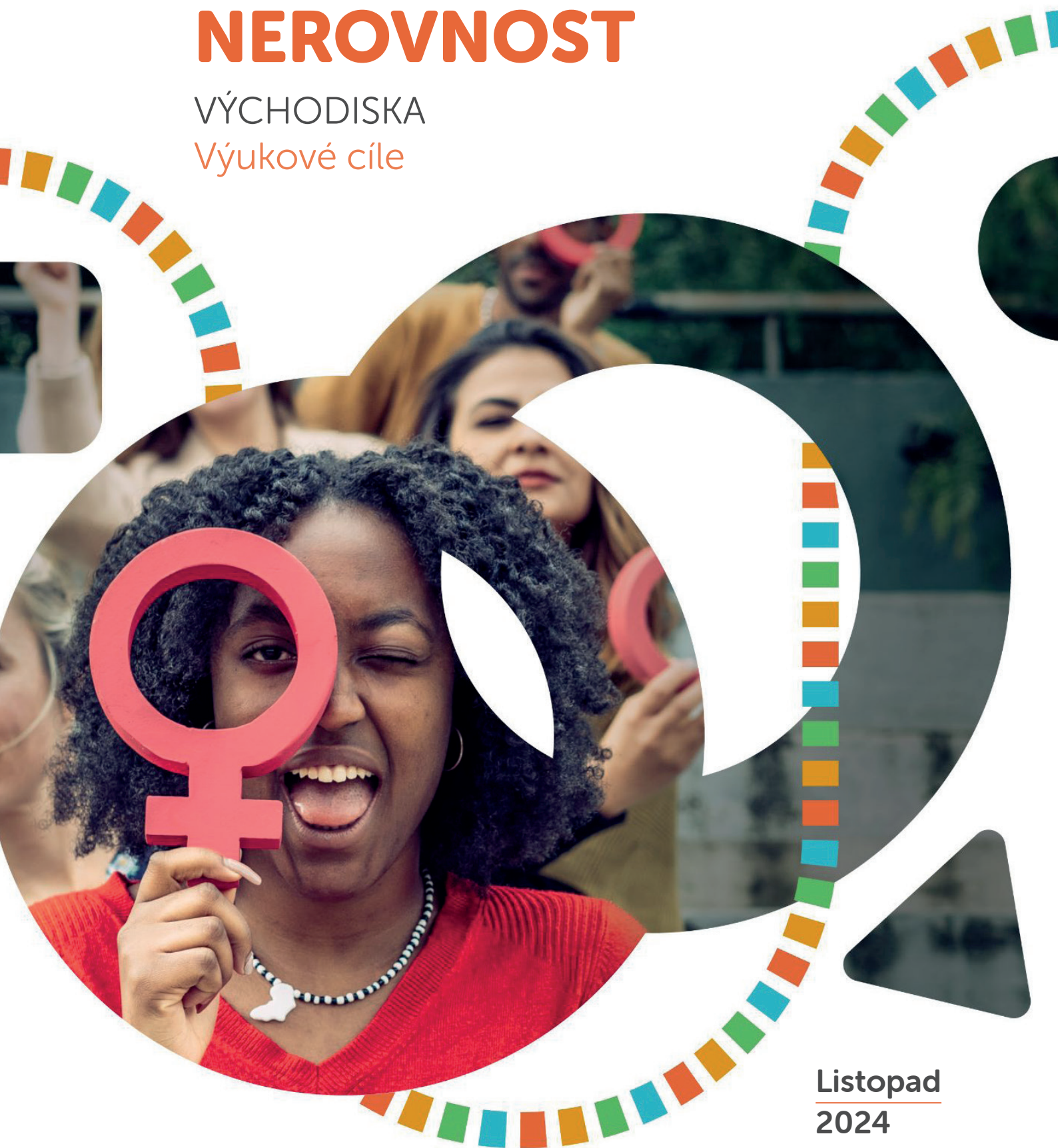
BIG IDEAS
on global issues

Global
Education
Time

GENDEROVÁ NEROVNOST

VÝCHODISKA
Výukové cíle

Listopad
2024

Téma genderu v globálním vzdělávání:

Téma genderu je velmi komplexní a ve veřejné diskuzi dochází velice často k **zaměňování či ztotožňování pojmů gender a genderová identita**. Téma jako takové pak může vzbuzovat rozporuplné reakce. Je však důležité pojem gender chápat tak, jak je myšlen (tedy jako **společenskou roli**), a v tomto kontextu ho i používat. Tato východiska globálního vzdělávání nabízí pohled na téma genderu v celé jeho šíři, s cílem usnadnit orientaci v oblastech, které pod toto téma spadají. **Globální vzdělávání se však nejčastěji věnuje oblasti genderové (ne) rovnosti (rovnosti žen a mužů) a spravedlnosti v globálním kontextu.**

1 CO JE GENDER

Agenda 2030 pro udržitelný rozvoj se v cíli 5 zaměřuje na dosažení rovnosti žen a mužů a posílení postavení všech žen a dívek.

Některé definice mají zásadní význam pro vymezení tématu globálních nerovností mezi muži a ženami.

Gender a pohlaví není totéž.¹

Každý člověk se rodí s biologickým pohlavím, které může být mužské, ženské, nebo intersex. **Pohlaví** neboli pohlaví přidělené při narození je lékařské a právní rozlišení, zda nově narozená osoba spadá do kategorie „muž“, nebo „žena“. Je zřejmé, že tyto binární definice nezohledňují všechny skutečnosti týkající se pohlaví a identity.²

Pojem **gender** souvisí s tím, jak společnost chápe roli ženy a muže – co na daném místě a v daném čase znamená být ženou, mužem nebo genderově rozmanitou osobou. Slouží k odlišení pohlaví jakožto biologické kategorie od pohlaví jako společenské záležitosti. Gender označuje způsoby chování, oblékání, typických aktivit a dalších atributů, které daná společnost považuje za vhodné pro dívky a ženy, nebo pro chlapce a muže. Zatímco aspekty odvíjející se od biologického pohlaví jsou v různých kulturách podobné, genderové aspekty se mohou výrazněji lišit. Tento pojem je často chápán jako binární, nicméně historicky i v současnosti je pojem gender expanzivní a dynamický.

Genderová identita je hluboký vnitřní prožitek každého člověka, který nemusí souviset s jeho připsaným pohlavím (určeným genderem). To zahrnuje jak osobní vnímání těla, což může spočívat v úpravě tělesného vzhledu nebo funkce lékařskými, chirurgickými nebo jinými prostředky, pokud se pro ně svobodně rozhodnete, tak i jiné projevy

¹ Učím o LGBT. (2023). Gender a genderová identita. Dostupné z: <https://ucimolgbt.praguepride.com/kapitoly-se-zakladnimi-informacemi/gender-a-genderova-identita/>

² Daguzan Bernier M. *Tout Nu! Le dictionnaire bienveillant de la sexualité*. (2019) Les Editions Cardinal, Canada

pohlaví, včetně oblékání, řeči a způsobů chování. Existuje mnoho genderových identit založených na tom, že gender je fluidní a lze o něm uvažovat na škále mezi ženstvím a mužstvím. Zde je několik příkladů:

- **Transgender:** osoba, jejíž genderová identita a pohlaví (gender) připsané po narození nejsou v souladu. Trans nebo transgender se často používá jako zastřešující termín pro genderově různorodé jedince, který zahrnuje všechny osoby s odlišným pohlavím, včetně transsexuálů (osob, které vyhledávají nebo podstoupily terapii nebo chirurgický zákrok na změnu pohlaví), osob, které mění své sociální pohlaví nechirurgickou cestou, intersexuálů, osob, jejichž vnější genitálie nebo vnitřní reprodukční systém neodpovídají normám pro mužské nebo ženské tělo, crossdresserů a dalších osob, které neodpovídají společenským normám pro typické muže a ženy.
- **Nebinární:** někdo, kdo se neidentifikuje striktně jako muž nebo žena nebo výhradně s oběma gendery. Běžně se používá jako zastřešující termín pro identity mimo mužský/ženský binární systém. Nebinární může zahrnovat celou řadu významů pro různé jedince, a proto je tato definice záměrně rozšiřující.
- **Cisgender:** cisgender označuje osobu, jejíž genderová identita odpovídá jejímu pohlaví (genderu) připsanému při narození. Například pokud byla osoba při narození označena za ženu, protože se narodila s vagínou a sama se identifikuje jako žena.

V mnoha zemích i v mnoha mezinárodních dokumentech, včetně Agendy 2030, je nadále přijímáno převážně binární schéma, ale mnoho zemí přijalo zákony, které zohledňují nebinární genderové identity, jako například Austrálie, Rakousko, Belgie, Německo, Chile a další.

Existuje však také řada (domorodých) komunit po celém světě, které nerozlišují pohlaví a gender. Například mnoho domorodých kultur v Severní Americe chápe pohlaví jako fluidní spektrum, které nelze kategorizovat. Mapučové v jižním Chile a přilehlých oblastech Argentiny uznávají třetí pohlaví zvané Machi – náboženskou autoritu schopnou vyvažovat mapučský kosmos. Pohlaví Machi je určeno jejich identitou a spiritualitou, nikoli pohlavím přiděleným při narození.³

³ Natural History Museum (2020). *Beyond Gender: Indigenous Perspectives, Mapuche*. Dostupné z: <https://nhm.org/stories/beyond-gender-indigenous-perspectives-mapuche>

Ve veřejné debatě dochází velmi často k **zaměňování pojmů gender a genderová identita**. Je však důležité pojem gender chápat tak, jak je myšlen (tedy jako společenskou roli), a v tomto kontextu ho i používat. K pojmu gender se váže mnoho dalších pojmů (např. gender pay gap, health gap, genderově podmíněné násilí), které poukazují na určité aspekty tohoto konceptu. Tato východiska se zaměřují především na genderové nerovnosti a chápou ženy v kontextu politické, historické i jiné genderové nerovnosti, ale s vědomím, že útlak se vztahuje i na osoby s nenormativními identitami a rolemi.

Genderové role se vztahují ke společenským konvencím spojeným s různými gendery a jsou určovány kulturou: každému člověku byly předány vzorce, normy a chování, které odrážejí sociální vztahy a byly konstruovány po tisíce let podle jeho pohlaví na základě binární představy o tom, co znamená být ženou nebo mužem.

Tyto role byly často zakotveny v zákonech. V mnoha zemích platí předpisy diskriminující ženy a osoby s nenormativní genderovou identitou. Stejně jako se gender může měnit a může být chápán jako fluidní mezi dvěma póly ženství a mužství, mohou se měnit i genderové role, zejména s posílením postavení žen a posuny v mužských identitách, což umožňuje odlišnost a uspořádání společnosti v nenormativních rolích.

Výukové cíle:

- 1.1 Žáci a žákyně vysvětlí rozdíly mezi pojmy pohlaví, gender a genderová identita.
- 1.2 Žáci a žákyně identifikují genderové role vlastní jejich společnosti, rozlišují, že nemusí být v souladu s genderovou identitou jedince.
- 1.3 Žáci a žákyně najdou příklady vnímání genderu z pohledu různých kultur.

2 GENDEROVÉ NORMY

Genderové normy jsou představy o tom, jací by muži a ženy měli být a jak by se měli chovat. Tato „pravidla“ si osvojujeme a učíme se jim již v raném věku. Tím se vytváří celoživotní cyklus genderové socializace a stereotypizace. Genderové normy jsou **sociálně konstruované** a v průběhu času se značně mění

v závislosti na kultuře, náboženství a vlivu komunity. Jinak řečeno, genderové normy jsou standardy a očekávání, kterým genderová identita obecně odpovídá, a to v rozsahu, který definují konkrétní společnost, kultura a komunita v daném okamžiku.

Mnoho moderních společností má **patriarchální** historii, v níž převažují muži v rolích politických vůdců, morálních autorit, společensky privilegovaných nebo v rolích tvůrců ekonomik. V rodinné sféře uplatňují autoritu nad svými manželi a dětmi. V tomto typu společnosti není ženám dovoleno samostatně rozhodovat o vlastním životě, mocenských rolích nebo účasti na veřejném životě, a to ani v dospělosti.

Společenské normy a zvyklosti spojené s patriarchální společností často ve společnosti přetrvávají i dlouho poté, co byly zavedeny právní normy zavádějící rovnost pohlaví – rovnost žen a mužů je tak otázkou společenského, ekonomického či politického prosazování.

Genderové normy mohou přerůst v **genderové stereotypy**. Genderový stereotyp je zobecněný názor nebo předsudek o vlastnostech nebo charakteristikách nebo o rolích, které mají nebo by měli mít ženy a muži. Některé příklady: Ženy jsou přirozené pečovatelky (zdánlivě vlídné); muži jsou přirození vůdci, v heterosexuálních párech by si ženy měly brát volno, aby se staraly o děti nebo starší lidi (povinnosti péče o děti často připadají výhradně ženám), ženy jsou iracionální (otevřeně nepřátelské), nekriminalizování znásilnění v manželství (vnímání, že ženy jsou sexuálním majetkem mužů), přesvědčení, že oběti sexuálního násilí se vystavují sexuálním aktům (protože se neoblékaly a nechovaly „skromně“).

Tyto stereotypy mají negativní dopad, například tím, že ovlivňují volbu zaměstnání a utvářejí vztahová očekávání (že jsou lidé přitahováni k osobám opačného pohlaví).

Společnosti a kultury se mění v čase a různé iniciativy jednotlivců a skupin přispívají k proměnám genderových norem. Například hnutí za volební právo žen a dopad první světové války ovlivnily v roce 1918 přístup žen k volebnímu právu v mnoha evropských zemích, například v Polsku, Německu, Spojeném království, Rakousku a dalších. V roce 2016 Konžská demokratická republika reformovala svůj rodinný zákoník, který dal vdaným ženám právo pracovat, otevírat si bankovní účty a registrovat si živnost, aniž by k tomu potřebovaly souhlas manžela. V roce 2023 přijala EU směrnici o transparentním přístupu v odměňování (k podpoře rovného odměňování žen a mužů).⁴

⁴ European Commission. (2024). *Gender equality strategy*. Dostupné z: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

Výukové cíle:

- 2.1 Žáci a žákyně vyjmenují různé vlivy, které se podílejí na vzniku genderových norem. Vysvětlí, jak se vytvářejí genderové stereotypy, a uvedou, jaké negativní následky mohou tyto stereotypy mít. Analyzují genderové stereotypy, se kterými se mohou setkat.
- 2.2 Žáci a žákyně vysvětlí, jak se genderové normy mění v čase, a uvedou příklady faktorů, které je ovlivňují, například události jako války, technologie a sociální hnutí.
- 2.3 Žáci a žákyně vysvětlí, co je patriarchy, a uvedou příklady toho, jak funguje ve společnosti.

3 GENDEROVÉ NEROVNOSTI

Příklady **genderové nerovnosti** nalezneme ve společnostech v různých časových obdobích a po celém světě. To se odráží například v nedostatku ekonomických příležitostí a rozdílech v odměňování.⁵ S genderovou nerovností pracuje i řada **indikátorů**, například „The Global Gender Gap Index“, který srovnává nerovnost v těchto oblastech: ekonomické příležitosti, vzdělání, zdraví a politické vedení. Pokud bude pokrok směrem ke genderové rovnosti pokračovat stejným průměrným tempem, jaké bylo pozorováno (v rámci měření Indexu) v letech 2006 až 2023, očekává se, že celkový genderový rozdíl se vyrovná za 131 let. Přestože genderová nerovnost v odměňování nemusí být nutně nezákonná, je odrazem diskriminace ve společnosti. Diskriminační zákony a praktiky brání ženám pracovat nebo začít podnikat na stejné úrovni jako muži.

Genderová diskriminace nutí většinu žen k nejistějším a hůře placeným zaměstnáním: jen zřídka zastávají manažerské nebo vrcholové pozice. Genderová diskriminace se může zhoršovat, například pokud je žena osobou se zdravotním postižením, migrantkou nebo patří k marginalizované sociální skupině. Je-li diskriminace založena na několika vzájemně se ovlivňujících faktorech, které již nelze rozlišit a oddělit, jedná se o **intersekcionalitu**.

⁵ World economic forum (2023). Global gender gap report 2023.
Dostupné z: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/economy-profiles-5932ef6d39/>

Výukové cíle:

- 3.1 Žáci a žákyně uvedou příklady genderové nerovnosti a diskriminace.
- 3.2 Žáci a žákyně uvedou do souvislostí genderovou a jiné formy diskriminace (intersekcionalita).

4 GENDEROVĚ PODMÍNĚNÉ NÁSILÍ

Ačkoli oběťmi **genderově podmíněného násilí** (angl. Gender-based violence, GBV) se mohou stát všichni lidé, existuje dostatek důkazů o tom, že většinu obětí tvoří ženy a dívky. Genderově podmíněné násilí je **důsledkem nerovných mocenských vztahů mezi pohlavími**, zasahuje do všech koutů světa a je závažným porušením lidských práv.

Istanbulská úmluva Rady Evropy zmiňuje například následující druhy genderově podmíněného násilí: psychické násilí, pronásledování, fyzické násilí, nucené sňatky, sexuální násilí, včetně znásilnění, mrzačení ženských pohlavních orgánů, nucené potraty a nucená sterilizace, sexuální obtěžování, napomáhání nebo navádění a pokus o něj, nepřijatelné ospravedlňování trestných činů, včetně trestných činů spáchaných ve jménu tzv. cti.⁶

Ve zprávě z roku 2024 o stavu světové populace (State of World Population), kterou vydal Populační fond OSN (angl. zkratka UNFPA), se uvádí, že navzdory určitému pokroku se svět v důsledku sexismu, rasismu a dalších forem diskriminace také vrací o několik kroků zpět. Dokument odhaduje, že dle dostupných dat (z 69 zemí světa) více než 40 % žen nemůže svobodně rozhodovat o svém těle. To znamená svobodu rozhodovat se o zdravotní péči, možnost využít antikoncepci nebo odmítnout pohlavní styk se svým manželem či partnerem.⁷

Výukové cíle:

- 4.1 Žáci a žákyně definují genderově podmíněné násilí a jeho souvislost s nerovnými mocenskými vztahy.

⁶ Council of Europe. (2022). *Gender Matters – Types of gender based violence*. Dostupné z: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/types-of-gender-based-violence>

⁷ United Nations Population Fund (2024). *State of World Population report 2024*. Dostupné z: <https://www.unfpa.org/swp2024>

4.2 Žáci a žákyně zdůvodní, proč ženy a dívky patří do zranitelnější skupiny a uvedou příklady genderově podmíněného násilí.

5 ROVNOST A GENDEROVÁ SPRAVEDLNOST

Ke **genderové rovnosti** dochází, pokud mají všichni lidé rovné příležitosti, postavení, práva a rovný přístup ke zdrojům a službám, s možností podílet se na aktivitách komunity (větší nebo menší) bez jakýchkoli bariér, bez ohledu na gender.

K zajištění této rovnosti by instituce měly přijmout postupy a strategie zaměřené na kompenzaci historických a společenských znevýhodnění, které brání ženám a mužům v rovném postavení.

Genderová spravedlnost

Rovnost žen a mužů je zajištění spravedlnosti a férovosti při rozdělování výhod a povinností mezi oběma pohlavími, jako je zvýšení účasti žen na trhu práce a ekonomické nezávislosti žen a mužů; snížení rozdílů v odměňování žen a mužů, výdělcích a důchodech, a tím boj proti chudobě žen; podpora rovnosti žen a mužů v rozhodování; boj proti násilí na základě pohlaví a ochrana a podpora obětí; podpora rovnosti žen a mužů a práv žen na celém světě.⁸

Genderová spravedlnost je prostředkem a genderová rovnost je výsledkem. K dosažení rovnosti je zapotřebí i přístupů „odspoda nahoru“ – změnou společenských norem a hodnot vedoucích ke vzájemnému respektu. Taková rovnost pohlaví existuje například v domorodých kulturách po celém světě. Není zakotvena v žádných zákonech, ale vychází z respektujícího přístupu ke všem živým bytostem.

Výukové cíle:

5.1 Žáci a žákyně vysvětlí rozdíl mezi genderovou rovností a genderovou spravedlností.

5.2 Žáci a žákyně posoudí výhody dosažení rovnosti a navrhnou možnosti k jejímu dosažení.

⁸ European Commission. (2024). *Gender equality strategy*. Dostupné z: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

6 BOJ ZA PRÁVA ŽEN

Mnoho žen v historii se snažilo prosadit svá práva různými formami. K ženám, které bojovaly za práva žen v rámci naší západní společnosti, patřily například: spisovatelka Christine de Pizan (1364–1430) prosazovala intelektuální rovnost žen a tvrdila, že pouze vzdělání, sociální role a okolnosti zajišťují prospěch mužům a odsouvají ženy na druhé místo. Spisovatelka Mary Wollstonecraft (1759–1797) zopakovala myšlenku, že muži a ženy by měli mít stejné možnosti vzdělání, a požadovala, aby práva nabytá muži byla rozšířena i na ženy, včetně politického zastoupení. Abolicionistka Sojourner Truth (asi 1797–1883) vedla kampaň za práva žen i proti otroctví a vystupovala jako intersekcionalní aktivistka.

Feminismus je hnutí, které si klade za cíl definovat, zkoumat a dosáhnout politické, ekonomické a sociální rovnosti mezi pohlavími. Každý může být feministou a jednat ve prospěch změny.

Mezi propagátorky změny patří například literární autorky jako Chimamanda Ngozi Adichie, Ding Ling, Maya Angelou; aktivistky jako Malala Yousefzai, Angela Davis a Wangari Maathai; politické vůdkyně jako Ellen Johnson Sirleaf, Vigdís Finnbogadóttir; obhájkyňe jako Shirin Ebadi; filmařky jako Deniz Gamze Ergüven a lidé ze všech dalších oblastí života.

V českých zemích je počátek feminismu spojen s obdobím národního obrození. V té době bylo podporováno vzdělávání žen, aby byly schopné vychovávat a vzdělávat novou generaci v rodném jazyce. Feministické myšlenky u nás propagoval Vojtěch Náprstek nebo prezident Tomáš G. Masaryk, k propagátorkám myšlenek patřily například spisovatelky Eliška Krásnohorská a Karolína Světlá, politička a novinářka Františka Plamínková nebo Milada Horáková.⁹

Výukové cíle:

- 6.1 Žáci a žákyně definují, co je feminismus. Vysvětlí, proč toto hnutí začalo a za co feministky a feministé bojují.
- 6.2 Žáci a žákyně definují procesy, které vedou ke společenským a kulturním změnám, uvedou příklady organizací, hnutí, jednotlivců, které tyto změny v oblasti genderové rovnosti podporují.

⁹ Kadlecová, Markéta (2025) *Feminismus* : Fórum 50 %.
Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/marketa-kadlecova-feminismus>

7 POZITIVNÍ OPATŘENÍ/PŘÍKLADY

Organizace spojených národů řeší genderovou nerovnost v **Cílech udržitelného rozvoje Agendy 2030**. Konkrétně prostřednictvím 5. cíle, který je zaměřen na „dosažení genderové rovnosti a posílení postavení všech žen a dívek prostřednictvím podpory práv žen, posílení ekonomického postavení a snížení chudoby”.¹⁰ UN Women (Instituce OSN pro genderovou rovnost a posílení postavení žen) je jen jednou z organizací OSN, které se věnují podpoře tohoto cíle, protože dosažení cíle 5 vyžaduje průřezové úsilí široké škály globálních a místních aktérů.

Strategie EU pro rovnost žen a mužů 2020–2025 má za hlavní cíle potírání genderově podmíněného násilí, vyvracení genderových stereotypů, odstranění genderově podmíněných rozdílů na trhu práce, dosažení rovnocenného zastoupení v různých odvětvích hospodářství, řešení rozdílů v odměňování a v důchodech mezi ženami a muži, odstranit rozdíly v poskytování péče a dosáhnout vyrovnaného zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích a v politice.

V rovnosti žen a mužů Česká republika dlouhodobě zaostává za průměrem Evropské unie. Genderové nerovnosti přitom mají negativní dopad na kvalitu života žen i mužů. Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády proto v součinnosti s desítkami expertů a expertek připravil návrhy konkrétních opatření ke snížení či odstranění těchto nerovností. Opatření se týkají osmi oblastí společenského života: Práce a péče, Rozhodování, Bezpečí, Zdraví, Poznání, Společnost, Vnější vztahy a Instituce.¹¹

Genderová rovnost by snížila chudobu, dětskou úmrtnost a přispěla k hospodářskému rozvoji v Evropě i ve světě. Vzdělávání dívek zlepšuje míru přežití a zdraví dětí a žen, oddaluje sňatky a předčasná těhotenství, posiluje postavení žen doma i na pracovišti, a dokonce přispívá k řešení změny klimatu.¹² V rámci společnosti by měli mít všichni rovné právo ji reprezentovat a přinášet do politiky širší perspektivy. V celosvětovém měřítku ženy v politice například častěji podporují rovnost, mají tendenci se méně podílet na korupci a více spolupracovat při řešení problémů. I v tomto ohledu však můžeme sklouznout k podpoře stereotypů – a to například pokud nároky na „morálnost v politice“ klademe pouze na ženy.

¹⁰ United Nations (2023). *Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls*. Dostupné z: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>

¹¹ To je rovnost. (2024). *Strategie rovnosti žen a mužů*. Dostupné z: <https://www.unicef.org/education/girls-education>

¹² UNICEF. (2024). *Gender equality in education benefits every child*. Dostupné z: <https://www.unicef.org/education/girls-education>

Výukové cíle:

- 7.1 Žáci a žákyně diskutují pozitivní příklady/opatření agend či iniciativ, které podporují genderovou rovnost, posuzují jejich dopad a navrhuji vlastní pozitivní příklady.
- 7.2 Žáci a žákyně uvedou příklady, jak rovnost mužů a žen prospívá společnosti.

Lead Partner

Project Partners

Programming period 2024-2027

Co-funded by
the European Union

This document has been produced by GET with the financial assistance of the European Union under the DEAR Programme. The contents of this document are the sole responsibility of GET and do not necessarily reflect the position of the European Union or the Programme management structures.

Česká verze dokumentu vznikla díky finanční podpoře z prostředků České rozvojové agentury v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Dokument nereprezentuje oficiální postoje donorů – donoři za ně nemohou nést odpovědnost. Za jeho obsah zodpovídá zhotovitel ARPOK, o.p.s.

